

Alenka Župančič*

Gospodična Cizara – skrivni rokopisni list ljubljanskih licejk

Gospodična Cizara – the secret manuscript newspaper of the students at the Ljubljana lyceum for girls

Izvleček

V prispevku je opisano samoiniciativno politično, kulturno in literarno delovanje ljubljanskih licejk prve generacije v letih 1911–1913. Pridružile so se tajnemu dijaškemu gibanju Preporod in izdajale skrivni rokopisni list *Gospodična Cizara*. V njem so kritizirale avstrijsko politiko in reakcionarne učitelje. Za sodelavce lista so poiskale priznane literate, npr. Ivana Cankarja in Otona Župančiča. V *Gospodični Cizari* so se licejke urile v prozi, poeziji, kritiki in publicistiki; v njej se je kalila tudi književnica Vera Albreht. Prvič so natisnjena nekatera dela *Cizar*.

Abstract

The article describes the self-initiated political, cultural and literary activities of the first-generation students at the Ljubljana lyceum for girls between 1911 and 1913. The students joined the secret students' movement *Preporod* (Rebirth) and published the secret manuscript newspaper *Miss Cizara*. In it, the girls criticised Austrian politics and reactionary teachers. They enlisted recognised writers, such as Ivan Cankar and Oton Župančič, as contributors. The students used the newspaper as a training ground for writing prose, poetry, reviews and articles; the writer Vera Albreht was one of the students. Some of their work is printed here for the first time.

Ključne besede: *Gospodična Cizara*, Mestni dekliški licej v Ljubljani, Vera Kesler Albreht, Ivan Cankar, Oton Župančič

Key words: *Gospodična Cizara*, Town Lyceum for Girls in Ljubljana, Vera Kesler Albreht, Ivan Cankar, Oton Župančič

V novoustanovljeni šestrazredni *Mestni dekliški licej v Ljubljani* (nadalje *Licej*) s slovenskim učnim jezikom se je prva generacija učenk vpisala v šolskem letu 1907/08. Vloga *Liceja* ni bila priprava na nadaljnji visokošolski študij, saj po takratnem prepričanju le-ta za deklice ni bil primeren. Zadostovalo naj bi, da

* dr. Alenka Župančič, biologinja v p., Ljubljana, e-pošta: alenka.dunja@gmail.com

bodo *prve deležne višje izomike kakor jo je mogla dati višja dekliška šola*, da bodo zavedne Slovenke, dobre gospodinje možu in dovolj izobražene za odgojo otrok.¹

Politične razmere v Avstriji so se slabšale, dijakinjam je bilo marsikaj prepovedano. Licejke se niso smele udeleževati društev brez dovoljenja kuratorija, prav tako niso smele med sabo snovati društev.² »*Mržnja do avstrijstva je rasla iz dneva v dan. Usoda naroda je pekla mladino, da se je začela zbirati v ilegalnih krožkih, kajti srednješolskemu dijaštvu so bile prepovedane vse kulturnopolitične organizacije. Ljudje so bili strahovani, cvetele so denunciacije, po šolah so se vršile preiskave, ukori in izključitve in le malo je bilo res narodno zavednih profesorjev, ki bi razgreti mladini stali ob strani.*« Tako je takratno stanje opisala licejka prve vpisane generacije, pesnica, pisateljica, publicistka in prevajalka Vera Albreht, roj. Kesler.³

V takem vzdušju so se nekatere licejke in tudi učitelji pridružili naprednemu skrivnemu gibanju *Preporod*.⁴ Dekleta sta podpirala pravi licejski učitelj francoščine Josip Bercè, eden vodilnih preporodovcev, in Ivan Cankar.

Gospodična Cizara in gospodične Cizare

Licejkam ni bilo dovoljeno, *da bi brez dovolitve ravnateljave z izdelki svojega duha stopale v javnost*.⁵ Zato so licejke prve generacije v petem in šestem razredu (A-razred, šol. l. 1911/12 in 1912/13) skrivoma izdajale rokopisni list: *Gospodična Cizara, neodvisen političen list: glasilo svobodnega društva ino prosvete ..... leposlovna in poučna vsebina za stare in mlade ljudi*. Ohranila se je le druga številka prvega letnika.⁶ Ime lista so licejke povzele po Trdinovi povesti.⁷ Tako kot

1 I. Izvestje, Hribar, str. 12. – Citirane odlomke navajam v originalnem zapisu, tudi z morebitnimi napakami.

2 ZAL LJU 28.

3 Knjižnica Mirana Jarca, Albreht, *Ob 50 letnici*, str. 1–4. – Vera Albreht, roj. Kesler (1895, Krško–1971, Ljubljana). – Verin priimek Kesler pišem z eno črko s, ker se je pesnica večinoma tako podpisovala.

4 Po nepopolnih in neenotnih seznamih so se *Preporodu* priključili licejski učitelji Josip Bercè, dr. Pavel Grošelj, dr. Pavel Pestotnik in iz V. A razreda (šol. l. 1911/12) učenke Angela Suša (1894, Dolenja vas pri Senožečah–1980, ?) ter sestri Slava (1896, Krško–1961, Ljubljana) in Vera Kesler (V. Izvestje, *Učiteljski zbor*, str. 12–13; Lovšin, *Seznam preporodovcev*, str. 171–228; Kolar, *Seznam zaupnikov*, str. 235–247).

5 ZAL LJU 28.

6 NUK, Rokopisni oddelek, Zapuščina Izidorja Cankarja. – List je izhajal v enem izvodu. Format: 20,5 cm X 23,0 cm. Uvrščen je v *Pregled slovenskih časnikov in časopisov* (Šlebinger, *Slovenski časniki*, str. 62), navedena letnica izhajanja je napačna. – Strani z besedilom ali s sliko so številčene tekoče, brez upoštevanja praznih. – Edini datum (17. 12. 1911) je napisan ob božičnem in novoletnem voščilu vsem sotrudnikom in bralcem Cizare (GC, str. [16]).

7 Trdina, *Gospodična Cizara*, str. 716–724.

Naslovnica *Gospodične Cizare*, V. K. [= Vera Kesler], akvarel in tuš, december 1911, let. 1, št. 2 (NUK, Zapuščina Izidorja Cankarja, Ms 840, *Gospodična Cizara*).

je Trdinova gospodična skrivala svojo ptičjo nogo, posledico uroka, so gospodične Cizare oz. Cizarele skrivoma izdajale list *Cizaro* (nadalje GC).⁸ Ena izmed pobudnic izdajanja lista je bila Vera Kesler. List je urejala, vanj pisala prozo in pesmi ter ga ilustrirala. *Cizare* se je pozneje spominjala: »V njej smo se preizkušale v poeziji

8 Liste so dijakinje izdajale tudi drugod, npr.: na meščanski šoli pri uršulinkah *Lilijo* ([https:// ... /Marija Kmet](https://.../Marija Kmet)); z le eno številko je izšel list učiteljščnic *Z visokega Parnasa* (Vašte, *Podobe*, str. 53). Tako so tudi dekleta nadaljevala tradicijo dijaških rokopisnih listov iz devetnajstega stoletja, o katerih piše Hojanova (*Dijaški*, str. 285). – V temeljih, nekakšnem statutu, so se Cizare zavarovale, da bi bile v primeru zasega lista odgovorne vse. Skupino deklet bi namreč težje izključili kot posameznico.

in leposlovju in spuščale ostre bodice na račun naših reakcionarnih profesorjev in avstrijske politike.«⁹ Vera Kesler je naslikala tudi naslovnico *Gospodične Cizare*.

Cizara je bila ventil za sproščanje čustev ob nasprotovanju avstrijski in licejski politiki. Dekleta so se odzivala na politično situacijo in sledila literarnim dogajanjem. Skladno s programom *Preporoda* so *Cizare* v listu branile avtonomnost jezika in okrcale urednika leposlovnega *Slovenskega ilustrovanega lista*,¹⁰ češ *mi ne delamo za Hrvate, ampak izključno za Slovence* (Vergerij, *GC*, str. [15]). Skrivaj, brez vednosti šole, so se učile ruščine, srbohrvaščine, se dopisovale z dijaki iz Bosne, Srbije, Dalmacije, brale slovanska dela ... V šoli je bilo branje Cankarja prepovedano, a *Cizare* so prebrale vsa njegova dela. In ne le to, poznale so ga osebno: navduševale so se nad njegovimi revolucionarnimi idejami in z njim razpravljale o literaturi.

Dekleta so se celó v skrivnem listu skrila za psevdonimi, nekatere so jih uporabljale več. Rebulc se je posvetila politiki in veri, Kresulc je poročala o utrinkih pri posameznih predmetih, največ pesmi je spesnila Absalon, Vergerij je pisala o uredniških zadevah. Večina psevdonimov (Kresulc, - n, (Dr.) Rebulc, Sulc in pri ilustracijah M. G. ter H. S) še ni razrešenih. Verjetno nenačrtno so *Cizare* med oglasi razkrile Slavo Kesler vulgo Bizgulc (*GC*, str. [16]). Zaradi podobnosti pisave sklepam, da je bil Vergerij psevdonim urednice Vere Kesler, z grafološko analizo pa je bila potrjena domneva, da je tudi ABSALON (oz. Absalon) njen psevdonim.¹¹ Prav tako je bilo ugotovljeno, da je bila šestnajstletna Vera raziskovalni tip pisca, z višjo stopnjo grafične zrelosti, odločna, hitra, z močno voljo in z visoko postavljenimi cilji.

Cizare o licejskih učiteljih¹²

In kako je bilo v šoli? V *Liceju* je vladala vsakdanja politika. *Vedno lepo konzervativno, kakor se to spodobi za napredne dežele*. Šaljivi in porogljivi vzdevki

9 Knjižnica Mirana Jarca, Albreht, *Ob 50 letnici*, str. 1-4.

10 Urednik Vinko Gaberc.

11 Verjetno si je licejka izbrala psevdonim po Petru Pavlu Vergeriju mlajšem (ok. 1498, Koper-1565, Tübingen), koprskem protestantskem škofu, ki je sodeloval s Primožem Trubarjem (Hubad, *Petrus Paulus*, str. 130-145). Pisca prispevka Franca Hubada, c. kr. deželnega šolskega nadzornika, so *Cizare* poznale in omenile kot *prezidenta Kobilarja* (*GC*, str. [3]). Absalon je bil od leta 1216 koprski škof (<http://kp.rkc...>). Morda so *Cizare* črpale imena škofov iz Babudrijevega prispevka (*Cronologia dei Vescovi*, str. 173-239, 1909).

12 Pravi licejski učitelji Josip Bercè, dr. Pavel Grošel, Janko Mlakar, dr. Rudolf Molè in dr. Pavel Pestotnik so dobili naslov profesorja šele leta 1913 (*Učiteljski tovariš*, 1913, str. 3).

učiteljev so bili večinoma po letečih bitjih.¹³ Med dekleti je moralo hudo vreti, saj so v svojem šolskem žargonu poimenovala *Licej – Čimboras* po ekvadorskem, svoj razred pa po mehiškem vulkanu *Popokatepetel*.

O ravnatelju, piscu prirodoslovnih učbenikov, c. kr. profesorju Ivanu Macherju, z vzdevkom *Vampir*, so Cizare zapisale, da je *odločen naprednjak brez napredne misli*. Očitale so mu versko nestrpnost zaradi izjave, da so tisti, ki vero samo obiskujejo, in oni, ki niso verni, bolni udi človeške družbe, ki nimajo pravice do eksistence (Rebulc, GC, str. [27]).

Macherjeva izjava je bila odgovor na morebitno sporno izjavo učitelja nemščine Antona Juga. Učenke so ga anonimno prijavile, ker naj bi v šoli verski čut svojih učenk tako žalil, da so se učenke same temu uprle in upravičeno proti takemu žaljenju protestirale.¹⁴ Jug je bil začasno suspendiran, čemur je nasprotoval predsednik Kuratorija mestnega dekliškega liceja, mestni župan dr. Ivan Tavčar.¹⁵ Licejsko Izvestje je poročalo le, da je bilo treba nenadoma izpremeniti urnik zaradi nemščine in da je odšel učitelj Jug na dopust.¹⁶ Obširna dokumentacija o zasliševanjih Juga in učenk je romala celó na Dunaj. Šele s poznavanjem *Jugove zadeve* si razjasnimo kar nekaj zapisov v *Cizari*.

O licejski učiteljici matematike, nadzorovalni dami in razrednici Mariji Wessner so Cizare zapisale: »Posebno nestrpna je postala Bodeča Neža. Vedno ... napada očitno pripadnike naše stranke. Zelo pa protežira vse 'verske'. – Ravno tako prakticira tudi Petelin.« (Rebulc, GC, str. [31]). Med licejkami je bil velik razkol zaradi vere. Težke občutke pri izgubljanju vere v letih šolanja je opisala

13 Vzdevki: *Vampir* = ravnatelj Ivan Macher; *Bodeča Neža* = razrednica in uč. matematike Marija Wessner; *Brklez* = *Kanarček* = uč. nemščine Anton Jug; *Galus* = *Petelin* = *Obrito jagnje* = *Mefisto* = uč. verouka Janko Mlakar; *Golobček* = *Smr dokavra* = *Sova* = uč. nemščine Albina Zalar; *Sirk* = uč. francoščine Josip Bercè; *Vodomec* = uč. zemljepisa in zgodovine dr. Pavel Pestotnik; *Vrabc* = uč. fizike dr. Pavel Grošelj; *Irma Drak* = uč. telovadbe Irma Petek; *prezident Kobilar* = deželni šolski nadzornik pouka Franc Hubad; *Relikvija* = nadzornik verouka dr. Josip Gruden. Vzdevkov učiteljev slovenščine dr. Rudolfa Molèta, risanja Alberta Siča in neobveznih predmetov Antona Razingerja (petje), Alojzija Tavčarja (slovenska stenografija) ter Marije Zupančič (ročna dela) nisem ugotovila. Tako ostaja nerešeno vprašanje, komu pripadajo vzdevki *Brencelj*, *Kljunač* in *Šinkovec* (GC; V. Izvestje, *Učiteljski zbor*, str. 12–13).

14 Slovenec, 1911, št. 239, str. 4. Sledilo je Jugovo zanikanje (Slovenec, 1911, št. 243, str. 4).

15 Čeprav je bila prijava anonimna, so v dokumentaciji o zasliševanjih imena in priimki deklet iz IV. A (1911/12). Pri nadomeščanju učitelja slovenščine naj bi Jug, ki razreda sicer ni učil, komentiral sestavek *O usodnih božanstvih slovenskih* (Sket, str. 33–37): »Še dandanes vidimo zunaj na kmetih, da hodijo ob nedeljah k maši tisti, ki so na nižji stopnji omike.« (V. Izvestje, *Imena gojenk*, str. 47–48 in *Kuratorij*, str. [10]; ARS, AS 1090).

16 V. Izvestje, *Šolska poročila*, str. [11]–12. – V naslednjem šolskem letu je Jug, ponovno poučeval (VI. Izvestje, *Šolska poročila*, str. 18).

učiteljica in publicistka Pavla Hočevar.¹⁷

Iz *Petelina*, veroučnega učitelja Janka Mlakarja, pisatelja humorističnih potopisov, se je Cizara Rebulc močno ponorčevala: »Kako krasne so njegove humoreske! Jezik tako krasan, vsi filologi bi se morali učiti od njega, da Cankarja ne omenim. Slog tako krasan, da mu ni enakega v vsej slovenski literaturi, najbolj sta se mu morda približala Bleiweis, oče Marko Pohlin in Koseski.« Ponorčuje se tudi iz Mlakarja – učitelja, saj je »fanatičen kolikor se da, siten, pristranski, skratka naj boljši učitelj za napredne šole«. O Mlakarju – hribolazcu pa: »ljubi družbo, posebej damsko, kar nam dokazuje humoreska "Kako je Trebušnik hodil na Triglav". Toda to mu ni vzeti za zlo, zakaj Kuntova Ivanka je nekdanja njegova učenka in fletno dekle.« (Rebulc, GC, str. [13]). Tu zaznamo satirično plat avtorice, saj je Kuntova Ivanka Mlakarjev literarni lik.¹⁸

Pravega licejskega učitelja fizike, biologa in kulturnika dr. Pavla Grošlja alias Vrabca so učenke cenile kot učenjaka, ki je lahko na kaj ponosen (- n, GC, str. [21]), pravega licejskega učitelja zemljepisa in zgodovine dr. Pavla Pestotnika,¹⁹ po domače Vodomca, pa, ker mnogo lepega je pripovedoval, mnogo zanimivega (Kresulc, GC, str. [35]).

Licejke so poročale o razburjenju v razredu pred inšpekcijo c. kr. deželnega šolskega nadzornika Franca Hubada:²⁰ »Prezident Kobilar je danes posetil Popokatepedl. Razburjanje, pospravljanje, napolnjevanje košev, razburjeno šviganje, hudi pogledi, zmešnjave razredov, iskanje lepih knjig, pripravljanje stolov .....« (GC, str. [3]).

Dobro so se odrezale ob obisku *Relikvije*, nadzornika verouka, kanonika dr. Josipa Grudna, saj je *ekserciranje* izborno izpadlo. Grudna so tudi opisale: *On velik, okoren, prava relikvija. Usta navzdol viseča, lasje lepo počesani in svetleči, ušesa v stran moleča, oči ponižno povešene* (GC, str. [28–29]).

V reklamah in oglasih (GC, str. [16–17]) so se ponorčevale iz marsikaterega učitelja, npr.: *Jaslice in obrita jagnjeta prodaja Bodeča Neža* ali pa *Razstava molarjevih ličink je vsak dan odprta pri »Kanančku«, vstopnice se dobe pri »Vampirju«*. Spoštljivo so omenile šolskega zdravnika Mavricija Rusa ter hišnika in šolskega slugo Jožeta Omoto.

17 Marije Wessner se je lepo spominjala Ilka Vašte (*Podobe*, str. 53–54), nekatere učenke pa so imele na nadzorovalno damo slabe spomine (Tomažič, *O ljubljanskem dekliskem*, str. 207). – »Gojenke smo sicer cenile njene pedagoške sposobnosti in smo z vsem spoštovanjem sledile pri pouku, vse pa smo skupno uživale, kadar smo se posmehovale na rovaš njenega nadzorovanja.« ter »Vere nismo brez pomisleka zavračale, nismo je zaničevale, toda nismo je mogle več zagovarjati [...]. Oddaljevanje od vere nam je bilo večkrat težko, boleče.« (Pavla Hočevar, *Pot se vije*, str. 34, 49).

18 Mlakar, *Kako je Trebušnik*, str. 250–273.

19 Dr. Pavel Pestotnik je bil tudi organizator sokolstva in politik.

20 V decembru je Franc Hubad več dni nadzoroval Licej (V. Izvestje, *Kronika*, str. 42).

Sotrudnika Cizarelca

V ohranjeni številki lista so se Cizare pohvalile z že osmimi sotrudniki. Podjetna Vera Kesler je za sodelavca lista pridobila celó Otona Župančiča in Ivana Cankarja. Župančičevega sodelovanja se je spominjala:²¹ »*Ves mlad in nasmejan, veder in poln domislic se je vselej rad družil z mladino. Kaj kmalu je uspelo tudi nam, da smo ga pridobile, da je s svojim šegavim peresom postal sotrudnik našega skromnega lističa, ki smo ga tiste čase skrivaj izdajale v šoli. [...] Vsak je moral lastnoročno napisati svoj prispevek in lahko si mislite, kako srečne in ponosne smo bile, ko smo nekega dne zagledale med našo nebogljeno šolarsko pisavo izpisan rokopis Ivana Cankarja in značilne poteze izpod Župančičevega peresa! V svoji nepopačeni belokranjščini nam je napisal šegav sestavek "Varalo", podpisan z imenom Kiroilija, kar pomeni pesnik v finščini. To ime se ga je tudi prijelo.*«²²

Ivan Cankar, podpisan z imenom Janez, je za list napisal črtico *Moje življenje*, ki je v tisku izšla šele po Cankarjevi smrti.²³ Cankar je list *Cizaro* javno omenil leta 1914 v prvem iz serije podlistkov z istim naslovom *Moje življenje*, a s precej obširnejšo vsebino:²⁴ »*Domislil pa sem se [...], da je v mojem življenju marsikatero dogodivščina, ki je spomina vredna. Te dogodivščine sem spisal za najboljši slovenski leposlovni list, ki mu je ime »Gospodična Cizara«; škoda le, da ne smem povedati, kje, kedaj in kako da izhaja ta imenitni list.*«

Čeprav je bilo branje Cankarjevih del prepovedano, je imela Vera Kesler pri pouku slovenščine *prosti govor* o pisatelju. Svoj kratek življenjepis je Veri napisal kar Cankar, ki »*se krohoče, ko izve, da mi je profesor slovenščine [dr. Rudolf Molè] skritiziral predavanje o Cankarju, ki ga je bil od prve do zadnje besede sam napisal.*«²⁵

Nadebudne Cizare so želele prve nastopiti s Cankarjevo *Lepo Vido*. Po izidu knjige za božič leta 1911 (z letnico 1912) jih je sam avtor učil vlog. Ali so nastopile

21 Knjižnica Mirana Jarca, Zapuščina Vere Albreht, *Nekaj spominov*, str. 1–2.

22 *Varalo*, napisano v dragatuščini, je bilo prvič natisnjeno po Župančičevi smrti (Kiroilija, *Varalo*, str. 2–3). – Župančič se je s Kesslerjevimi spoznal leta 1911. Po smrti Alojza Kesslerja je postal celó varih Vere in Slave (ZAL LJU 197), še pred poroko z njuno sestro Ani. Naj dodam, da Ani Kessler ni bila gojenka *Liceja*, kjer naj bi se priključila *Preporodu*, kot napačno navaja Tomažičeva (*O ljubljanskem dekliškem*, str. 205). Šolala se je na učiteljišču, ki ga je končala že leta 1910, *Preporodu* pa se je priključila po nedijaški liniji.

23 Cankar, *Moje življenje*, 1921, str. 48–50. – Spis iz *Cizare* smemo šteti kot začetno besedilno predlogo Cankarjevega *Mojega življenja* (Čeh, *Med fikcijo*, str. 23–35).

24 Cankar, *Moje življenje*, *Slovenski narod*, str. 1–2. – Besedilo podlistkov je kasneje izšlo v knjižni izdaji (Cankar, *Moje življenje*, 1920).

25 I. C., [*Življenjepis*], str. 47–48. – Urednik dr. Joža Glonar je tej Cankarjevi avtobiografiji pripisal napačno letnico 1910 (str. 178), bilo je v šolskem letu 1911/12 (*V. Izvestje, Prosti govori*, str. 28). – Albreht, *V časih Slovenske*, str. 222–224.

pred gledališko premiero konec januarja oziroma ali so sploh nastopile, Albrehtova ne poroča.²⁶

Snubljenje Alojza Kraigherja za sotrudnika

Kako so licejke snubile literate za sotrudnike lista, izvemo iz nedatiranega pisma urednice *Cizare velebenjenemu gospodu dr. Alojziju Kraigherju*.²⁷ Sporoča mu, da je bil enoglasno sprejet v *slavno družbo preslavnega lista Gospodične Cizare* in je zavezan *vsak mesec počastiti list z novim duševnim proizvodom*. Vera Kesler je končala: *Upamo, da si štejete v neizmerno čast biti v družbi naših sotrudnikov! Cizarelske pozdrave!* Ali je urednici uspelo pridobiti dr. Alojza Kraigherja za sotrudnika, ne vemo.

V svoji mladostni objestnosti, tako Albrehtova, so Cizare napisale pismo celó slavnemu biologu in filozofu Ernstu Haecklu. Doživele so zmagoslavje, stari filozof jim je odgovoril. So v listu objavile filozofov odgovor?²⁸

Predavanja »Akademije«

V listu so pozivi za podporo »Akademiji«, »ljudskoizobraževalnemu društvu«, ki naj bi bilo predhodnica univerze.²⁹ Cizare so sledile njenim kulturnim dogodkom in objavile prispevka o predavanjih *rdečkarja* Etbina Kristana o gledališču in Cankarja o Ketteju in Murnu.³⁰ Celó Cizare same so Cankarja prosile, da naj jim predava o obeh pesnikih.³¹

Cizarino poročilo o Cankarjevem predavanju je v primerjavi s poročilom v *Slovenskem narodu* zelo tenkočutno in dragoceno za poznavanje čustvene plati pisatelja. Avtorica Sulc (GC, str. [14]) opiše reakcije Ivana Cankarja: »In kako si se premagoval, ko si nam povedal o žalostni smrti Ketteja, da ti ni vzklopela jeza in da ne vidimo žalostno tvoje srce.« In še: »Bil si razburjen, roke so se ti tresle, tresel se

26 Albreht, *V časih Slovenske*, str. 222–224. – Premiera je bila v Deželnem gledališču v Ljubljani 27. 1. 1912 (Slovenski narod, 1912, Ivan Cankar, str. 4–5). – V dobi »cankarjanstva«, kot zapiše Albrehtova, so s sošolkami prihajale v šolo v rdečih bluzah, ko pa so se po premieri »Pohujšanja« (Kobal, *Ivan Cankar*, str. 1–2) napravile v osebe iz igre, so jih učitelji z ukori nagnali iz razreda.

27 NUK, Zapuščina Alojza Kraigherja. – Keslerjevo je dr. Alojz Kraigher spoznal na obisku pri Cankarju na Rožniku (Kraigher, *Zbrano delo*, str. 460).

28 Albreht, *V časih Slovenske*, str. 224; Knjižnica Mirana Jarca, Albreht, *Ob 50 letnici*, str. 2–3.

29 Leta 1904 so jo v Ljubljani ustanovili mladi, napredno usmerjeni izobraženci (Več o društvu: Moravec, *Desetletje ljubljanske*, str. 325–339; Hojan, *Akademija*, str. 115–128).

30 Predavanja sta bili v veliki dvorani Mestnega doma v Ljubljani (Slovenski narod, 1911, št. 285, str. 3 in št. 293, str. 3–4).

31 Albreht, *V časih Slovenske*, str. 222–224. – Dušan Moravec (*Desetletje ljubljanske*, str. 325–339), ki povzema poročilo iz Slovenskega naroda, piše drugače: »Akademija« je naprosila Ivana Cankarja, naj poda »kratko sliko žitja in bitja preminulih pesnikov,« Murna in Ketteja.

ti je glas, ko si gledal preteklost, in si se spominjal na čas, poln bede in trpljenja. « Ob koncu poziva pisatelja: »Glej, padla sta že dva, ne da bi dopolnila svoje delo. Zato pa te prosimo, naš dobrotnik varuj se, da boš še dolgo, dolgo vrsto let živel v naši sredi.«

V prispevku licejka Sulc Cankarja tika, kar nikakor ni običajno za takratne čase. Sestri Vera in leto mlajša Slava Kesler sta Cankarja tikali, saj je družino obiskoval že od leta 1907.³² Verjetno so tudi druge Cizare, ki so ga obiskovale na Rožniku, prešle z njim na tikanje.³³ Prizor prihoda licejk je opisal Alojz Kraigher v delu *Umetnik v domovini*: »Umetnik pogleda: Ali jih vidiš? – To so moje licejke! Lepa, mlada četica! Pisana in vesela! Večkrat so me že obiskale!« Sledi še Kraigherjeva pikra ost, ko umetnik doda: »Potem pa pridejo k meni, da opravijo poglobitveni del svoje romarske poti: Povzdigovanje Janeza Umetnika!«³⁴

Proza in pesmi

Pisanje za *Cizaro* je bila prva in prava enajsta šola za dekleta: prebirala so knjige, o njih debatirala, brusila izražanje, za pesmi iskala ritem in rime, pazila na obliko kitic ... Prozni sestavki in pesmi Cizarel so priložnostni, kritični do učiteljev, zato so bili zabavni predvsem za krog licejk.

Gnev proti politiki avstro-ogrškega režima in/ali licejski politiki izraža alegorija *!! Sedaj je še dan !!* (ABSALON [= Vera Kesler], GC, str. [20]). Pošast [Avstro-Ogrska/Licej] steguje kremplje po njem [ljudstvu v dolini Šentflorjanski/Antonu Jugu] in avtorica po levstikovsko sprašuje: »Ali ga ni junaka, ki bi si opasal meč in ga osvobodil? Ali ga ni na lepi slovenski zemlji moža, ki bi rešil prijatelja ječečega pod težo pošasti?« ter pozove na boj predstavnika prepородovcev in sokolstva, učitelja *Sirka* [Josipa Berceta] in *Vodomca* [Pavla Pestotnika].

Za edino ohranjeno številko *Cizare* so dekleta ustvarila kar dvaindvajset pesmi, večina je prigodnic. Absalon [= Vera Kesler] se je v pesmih ponorčevala iz učiteljev verouka Janka Mlakarja, fizike Pavla Grošlja, nemščine Antona Juga in učiteljice neobvezne telovadbe Irme Petek.

Deset pesmi je posvečenih namestni učiteljici Albini Zalar, ki si je hitro pridobila simpatije učenk, ker z *ljudstvom postopa izvanredno primerno*, in je dobila prijazen vzdevek *Golobček*. Licejke so opazile, da je nekaterim učiteljem privlačna, zato so ljubezenske pesmi napisale v moški, učiteljski osebi. Učiteljico so v pesmih omenjale z imenom in s priimkom, ne le z vzdevkom kot druge učitelje. Nepodpisana avtorica se je lotila celó najzahtevnejše pesniške oblike – *Sonetne-*

32 Mnenje, da so Cizare vzpodbudile Marijo Kessler, naj povabi na dom Ivana Cankarja, je zmotno, saj so se Cizare pojavile šele v letu 1911. Za povabilo Cankarju so odgovorne njene štiri hčerke.

33 Pod vodstvom Vere Kesler so leta 1912 Cankarja na Rožniku prvič obiskali tudi Josip Vidmar in njegovi kolegi (Vidmar, *Obrazi*, str. 22–24).

34 Kraigher, *Zbrano delo*, str. 460.

ga venca. Začetnih šest sonetov nakazuje morebitni akrostih: ZALARJE[vi Binci] (GC, str. [22–26]) (Za pokušino glej v prilogi nekaj pesmi Cizarel).

Kot himna Cizarel zveni pesem *Me Cizare* (Absalon [= Vera Kesler], GC, str. [27]).

ME CIZARE

Me Cizare gremo naprej,
ker naša pot je vesela,
ker naša pot je bela,
brez mej.
Me Cizare gremo naprej,
ker posejano je polje
ker vse smo židane volje
poglej!
Me Cizare gremo naprej
so pota nam s cvetjem postlana
in ljudstvo nam poje: "Hozana"!
vselej ... ..

Zadnje znane priložnostne verze o skrivnem listu *Pri Cizari pa / rožce cve-tejo, / pri Cizari / pa lušten je!* sta sestri Kesler za božič 1911 poslali *Cizarelcema*, literatoma moderne, na naslov: *Preslavna gospoda: preslavni Ivan Cankar + preslavni Oton Župančič, (Cizarelca), Ljubljana, Zgornji Rožnik*.³⁵

Cankar je omenil *Cizaro* v črtici *Moje življenje*, licejke pa v *Podobah iz sanj*: »Ko je profesor Bercè umiral v daljni ogrski deželi, so mu njegove učenke poslale iz Ljubljane šopek rož. Pogledal jih je in je rekel: »To so pa rože!«.« Rože je profesorju v Budimpešto poslala Vera Kesler, ki je šele iz Cankarjevih *Podob* izvedela, da so prišle do učitelja.³⁶

Domači prijatelj

Cizare so imele večje ambicije od objav v skrivnem listu. Svoje literarne prvence so pošiljale pisateljici Zofki Kveder, urednici praške revije *Domači prijatelj*. V objavah so se dekleta tudi tukaj skrila za psevdonime, večina še ni razrešena. Za honorarje so se posladkale v slaščičarni na vogalu Prečne ulice, kjer so tudi ure-

35 Na razglednici je poštni žig Šentjerneja (NUK, Rokopisni oddelek, Zapuščina Ivana Cankarja), zato vemo, da sta bili dekleti na Draškovcu, domu njune matere. – To je tudi prvi ohranjeni dopis Vere Kesler Ivanu Cankarju (Munda, *Opombe*, str. 530).

36 Cankar, *Podobe*, str. 79–84. – V prvem letu velike vojne je bil profesor Josip Bercè smrtno ranjen na vzhodni fronti. – Albreht, *Spomin na Cankarja*, str. 724.

dnikovale.³⁷ Ob sobotah se je uredništvo *Cizare* shajalo v pajzelcu (GC, str. [19]). Kje je to bilo, mi ni uspelo ugotoviti. Morda v že omenjeni slaščičarni?

Leta 1911 je bila v *Domačem prijatelju* natisnjena depresivna črtica komaj šestnajstletne Vere Keslerjeve.³⁸ Podpisala se je s pravim imenom in priimkom, pri pesmih pa se je zatekla k psevdonimu VERA. Razrešen je bil s pomočjo adresarja Zofke Kveder.³⁹ V preprostih, naivnih in prijaznih Verinih deklinških pesmih je Kvedrova začutila pristnost in pesniški potencial ter jih pet objavila. Tako se je prek »vajalnice« pri *Gospodični Cizari* in objav v *Domačem prijatelju* začela dolga pesniška pot Vere Kesler Albrehtove.⁴⁰

Za konec

Večina psevdonimov v *Gospodični Cizari* še ni razrešena. Vemo le, da se je za psevdonimom Bizgulc skrivala Slava Kesler, njena starejša sestra Vera pa za V. K. pri ilustracijah, Absalon pri pesmih in prozi ter zelo verjetno tudi (Dr.) Vergerij pri publicističnih prispevkih. Psevdonima obeh Cizarelcev, Cankarja – Janez in Župančiča – Kiroilija, je razkrila že Vera Albreht.⁴¹ Nerazrešeni ostajajo tudi psevdonimi Cizar v reviji *Domači prijatelj*, razen psevdonima VERA za Vero Kesler.

Vzdevke večine učiteljev je uspelo razvozlati.

In kaj vemo o neohranjenih številkah lista? V prvi od načrtovanih osmih številkk prvega letnika je sodelovalo pet sotrudnic. Cizare so v drugi številki napovedale: prispevke o Italiji, saj *gospod Sirk odpotuje v laško deželo in zato nam je upati, da nam prinese mnogo gradiva za naslednjo številko*; nadaljevanje poročila o predavanju E. Kristana, ker *predavatelj nam je obljubil govoriti o tem še nadalje in takrat priobčimo vsebino*. Gospodična Rebulc, ostra kritičarka veroučnega učitelja, pisatelja in hribolazca Janka Mlakarja, je napovedala ob priliki odkriti še druge učiteljeve lastnosti. Verjetno je nepodpisana avtorica dokončala *Sonetni venec* s še osmimi soneti. Z Župančičem so slikale na Rožniku in Ljubljanskem polju in nekatere njegove slike v listu tudi skritizirale.⁴²

Tokrat so prvič objavljeni barvna naslovnica *Gospodične Cizare*, proza in nekatere pesmi Vere Kesler, deli proznih, predvsem publicističnih prispevkov go-

37 Knjižnica Mirana Jarca, Albreht, *Ob 50 letnici*, str. 3.

38 Kesslerjeva, *Bela cesta*, str. 263–267. – Dušan Moravec (*Slovo ob grobu*, str. 387) omeni Verine črtice iz cizarelskih časov v množini. Ali so bile objavljene pod njenim sedaj neznanim psevdonimom?

39 V *Domačem prijatelju* je VERA iz leta 1909 Iva Logar, iz let 1912 in 1913 pa Vera Kesler (NUK, Bibliografski oddelek).

40 Osebnoizpovednih pesmi Albrehtova ni izdala v zbirki, mnogih ni niti objavila. Izšle so posthumno v zbirkah *Ravensbriške pesmi* (Albrehtova, *Noči brez zvezd*, str. 5–40) in *Pelin v srcu* (Albreht, 2015). Pesmi za otroke, ki jih ni objavila v zbirkah, še čakajo na objavo v zbirki.

41 Albrehtova, *Nekaj mladostnih spominov*, str. 104–105.

42 Knjižnica Mirana Jarca, Albreht, *Nekaj spominov*, str. 1–2.

spodičen Cizar, odlomki pisma urednice Vere Kesler Alojzu Kraigherju. Prvič sta natisnjena odlomka zapisov Vere Albreht o *Preporodu* in *Otonu Župančiču*.

Se na kakšnem zaprašenem podstrešju še skriva nam neznana *Gospodična Cizara*?

Povzetek

***Gospodična Cizara* – skrivni rokopisni list ljubljanskih licejk**

V prispevku je opisano zunajšolsko tajno literarno delovanje gojenk Me-stnega dekliškega liceja v Ljubljani, njihova »enajsta šola«. V šolskih letih 1911/12 in 1912/13 so licejke izdajale skrivni list *Gospodična Cizara*. V listu so se, skrite za psevdonimi, preizkušale v poeziji, prozi in publicistiki, spuščale so ostre bodice na račun avstrijske politike in reakcionarnih učiteljev. Za sodelavca so pridobile celó Ivana Cankarja in Otona Župančiča. Sotrudnice lista so obiskovale predavanja »Akademije«, z Ivanom Cankarjem razpravljale o literaturi in se navduševale nad njegovimi revolucionarnimi idejami. Vse to je vplivalo na svetovnonazorsko opredelitev mladih deklet, vključile so se v tajno politično organizacijo *Preporod*.

Nekaterim dekletom je uspelo priti do objave prispevkov v reviji *Domači prijatelj*, ki jo je urejala Zofka Kveder; tudi tukaj so ostale skrite za psevdonimi. Razrešen je bil psevdonim licejke Vere Kesler. Njeno prvo delo je bilo objavljeno že leta 1911. Prav Vera Kesler je bila med pobudnicami skrivnega lista, ki ga je tudi urejala, ilustrirala in vanj pisala svoje prvence. V »vajalnici« pesnjenja v *Gospodični Cizari* se je tako začela dolga literarna pot pesnice, pisateljice, publicistke in prevajalke Vere Kesler Albreht.

PESMI CIZAREL ZA POKUŠINO

Nepodpisana Cizara:
SONETNI VENEC

II.

Ah, dal bi ti zanjga,⁴³ veš ljubica kaj?
Rdečih ti rož in belega cvetja.
In če bi bil Bog, jaz dal bi ti raj
poln veselja in lepega petja.

Ah, dal bi ti zanjga, veš ljubica kaj?
Majnik ti dal bi in vroča poletja,
pisani travnik in solnčasti raj!
Šla ne bi nikdar iz mojga objetja.

Al' res me ne maraš daj srček govori
ljubezni mi srce je moje bolno
glej, vsak dan ti slavo bom peval ob zori.

Glej, devojka, duša je moja pač taka
oj devojka daj mi le lahen smehljaj!
Lepo bode meni do poznega mraka.

Absalon [= Vera Kesler]: **UKAZI**⁴⁴

Da ne smem, si ukazala
pesmi nate več nardit,
zvedla si Albina zala,⁴⁵
kako znam pokoren bit!

Da ne smem, si ukazala
pajlca nate obernit
glej ti golobica mala
kako znam pokoren bit!

Zraven si mi ti dejala
da asesor tvoj če bit
ti na njemu boš sanjala,
jaz pa grem se umorit ...

Bizgulc [= Slava Kesler]: **NJEJ**

Vetrič pihlja preko morja,
Sredi polja si priletel
Golobček ti bel.
Golobček je vztrepetal,
S perotmi zafrfotal,
Izginil v daljini,
V prelepi mesečini,
Oj srce moje hrepeni,
Za njim, za njim si želi.
Preko širnega polja,
Kjer je golobček moj doma.

Absalon [= Vera Kesler]: **UKAZI**

Levo kreni, obrat desno
Hodi, kakor gre junak
Drži vendar se bolj resno
je ukazala - Irma Drak.⁴⁶

Vzemi ročke, kvišku glavo
In napravi lep korak
Potem bom ti pela slavo
Je ukazala - Irma Drak.

Kaj se smejiš, kaj režiš se
In; naj te vzame vrag.
Grešnik zdaj da spokoriš se!
Je ukazala - Irma Drak.

Absalon [= Vera Kesler]: **VRABCU**⁴⁷

V belo jutro je zapelo,
"Danes vrabca ni!"
To vam bilo je veselo,
žvižgali so vsi.
In odpro se rjava vrata,
grešnik, kaj bi djal?
Kakor bi se zvalil z blata,
je pred nami vrabec stal.

43 Za lahen smehljaj.

44 Po Prešernovih *Ukazih*.

45 Albina Zalar – *Golobček*, učiteljica nemščine.

46 *Irma Drak* – Irma Petek, učiteljica telovadbe. *Drak* v češčini in slovaščini pomeni *zmaj*.

47 *Vrabec* – dr. Pavel Grošelj, učitelj fizike.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS, Arhiv Republike Slovenije, AS 1090, c. kr. Ministrstvo za bogočastje in uk, škatla 44, Odbrani spisi – Dunaj.

Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Posebne zbirke Boga Komelja, Zapuščina Vere Albreht:

– Albreht, Vera, *Nekaj spominov na Otona Župančiča*, IN = 6826.

– Albreht, Vera, *Ob 50 letnici Preporoda*, IN = 6828.

NUK, Narodna in univerzitetna knjižnica:

– Bibliografski oddelek: Listkovni katalog kratic in psevdonimov;

– Rokopisni oddelek;

Zapuščina Ivana Cankarja, Ms 819, Korespondenca, Slava in Vera Kessler;

Zapuščina Izidorja Cankarja, Ms 840, *Gospodična Cizara*;

Zapuščina Alojza Kraigherja, Ms 1560, Korespondenca, Vera Kessler;

Zapuščina Otona Župančiča, Ms 5/85, mapa IX. Razno, Kesslerjeva vpisna knjiga (op.: izraz je zgrešen, to je spominska knjiga Marije Kessler).

ZAL, Zgodovinski arhiv Ljubljana:

– ZAL LJU 28, Kuratorij učnih in vzgojnih zavodov za žensko mladino, Ljubljana, škatla 2, Disciplinarni predpisi za gojenke mestnega dekliškega liceja in z njim povezanih oddelkov, Vedenje zunaj šole (§. 20.), 1908, Ljubljana;

– ZAL LJU 197, škatla 5, 79–82, Licej, Glavni katalog, 1912/13, VI. A razred.

Časopisi

Slovenec, 1911, št. 239, *Profesor Jug zopet suspendiran*.

Slovenec, 1911, št. 243, Jug, Anton, *Jug pihlja*.

Slovenski narod, 1907, št. 295, Kobal, Fran, *Ivan Cankar: Pohujšanje v dolini šentflorjanski*.

Slovenski narod, 1911, št. 285, *Murn – Aleksandrov*.

Slovenski narod, 1911, št. 293, *O gledališču*.

Slovenski narod, 1912, št. 23, *Ivan Cankar, Lepa Vida*.

Slovenski narod, 1914, št. 7, Cankar, Ivan, *Moje življenje*.

Učiteljski tovariš, 1913, št. 33, *Iz mestnega dekliškega liceja*.

Literatura

Albreht, Vera, *V časih Slovenske Moderne, Ob praznovanju 60 letnice Slovenske Moderne*, Knjiga 55, Glasilo slovenskih založb, 1955, let. 3, št. 5, Slovenski knjižni zavod, Ljubljana.

Albreht, Vera, *Spomin na Cankarja*, Naši razgledi, 21. 12. 1968, let. 17.

Albreht, Vera, *Pelin v srcu*, izbrala in uredila Alenka Župančič, 2015, Forma 7, Ljubljana.

Albrehtova, Vera, *Nekaj mladostnih spominov na Ivana Cankarja*, Pionir, 1948/49, št. 4.

Albrehtova, Vera, *Noči brez zvezd*, v: Ravensbriške pesmi, ur. Erna Musar, 1977, Pomurska založba.

- Babudri, Francesco, *Cronologia dei Vescovi di Capodistria*, 1909, Archeografo Triestino, vol. 5, III ser., fasc. 1, XXXIII, Trieste.
- Cankar, Ivan, *Podobe iz sanj*, 1917, Nova založba, Ljubljana.
- Cankar, Ivan, *Moje življenje*, 1920, Zvezna tiskarna, Ljubljana.
- Cankar, Ivan, *Moje življenje*, 1921, v: *Cankarjev zbornik*, Spominu Ivana Cankarja, Ljubljanski zvon, Ur. dr. Joža Glonar, 1921, Tiskovna zadruga, Ljubljana.
- Čeh, Jožica, *Med fikcijo in resničnostjo v avtobiografski prozi*, 2008, Jezik in slovnstvo, let. 53, št. 3/4.
- Hočevar, Pavla, *Pot se vije, Spomini*, Založništvo tržaškega tiska, 1969.
- Hojan, Tatjana, *Akademija, ljudsko izobraževalno društvo (1904–1934)*, 2006, Kronika (Ljubljana), let. 54, št. 1.
- Hojan, Tatjana, *Dijaški rokopisni listi*, Slovenska kronika XIX. stoletja, Ciperle s sod., Ljubljana : Nova revija, 2001.
- Hubad, Fr.[an], *Petrus Paulus Vergerius in njegovo sodelovanje pri Trubarjevem prelaganji sv. pisma*, Letopis Matice slovenske, 1881.
- I. C. [= Ivan Cankar], [Življenjepis], v: *Dve Cankarjevi avtobiografiji*, Cankarjev zbornik, Spominu Ivana Cankarja, Ljubljanski zvon, ur. dr. Joža Glonar, 1921, Tiskovna zadruga, Ljubljana.
- Izvestja mestnega dekliškega liceja v Ljubljani in z njim združenih oddelkov, izdajal Ivan Macher, c. kr. profesor in ravnatelj:
- I. Izvestje, 1908: Hribar, Ivan, [Govor ob odprtju Liceja]; Pedagoški tečaj;
- V. Izvestje, 1912: *Imena gojenk, IV. A razred*; Kronika; Kuratorij mestnega dekliškega liceja; Prosti govori; Učiteljski zbor mestnega dekliškega liceja; Šolska poročila;
- VI. Izvestje, 1913: Šolska poročila.
- Kesslerjeva, Vera, *Bela cesta, Domači prijatelj*, 1911, let. 8, št. 9.
- Kiroilija [= Oton Župančič], *Varalo, Ciciban*, 1949/50, let. 5, št. 1.
- Kolar, Ivan, *Seznam zaupnikov, prijateljev in podpornikov preporodovskega gibanja*, v: *Preporodovci proti Avstriji*, ur. Adolf Ponikvar, Zavod »Borec« v Ljubljani, 1970.
- Kraigher, Alojz, *Zbrano delo, I.*, DZS, 1975, Ljubljana.
- Lovšin, Evgen, *Seznam preporodovcev 1912–1914*, v: *Preporodovci proti Avstriji*, ur. Adolf Ponikvar, Zavod »Borec« v Ljubljani, 1970.
- Mlakar, Janko, *Kako je Trebušnik hodil na Triglav*, v: Janka Mlakarja izbrani spisi, III. zvezek, Ljubljana, 1939, založilo Slovensko planinsko društvo.
- Moravec, Dušan, *Slovo ob grobu, Vera Albrehtova (1895–1971)*, Naši razgledi, 11. 6. 1971, let. 20, št. 11 (466).
- Moravec, Dušan, *Desetletje ljubljanske »Akademije« (1904–1914)*, Slavistična revija, 1990, let. 38.
- Munda, Jože, *Opombe*, v: Cankar, Ivan, *Zbrano delo*, 29. knj., DZS, 1974, Ljubljana.
- Sket, Jakob, *O usodnih božanstvih slovenskih*, v: Slovenska čitanka za V. in VI razred, Celovec, 1892.

Šlebinger, Janko, *Slovenski časniki in časopisi, Bibliografski pregled 1797-1936*, v: Razstava slovenskega novinarstva, 1937, Ljubljana.

Tomažič, Tanja, *O ljubljanskem dekliškem Liceju – med dokumenti in spomini*, str. 202-211, *Šolska kronika*, 1996, let. 29, št. 5.

Trdina, Janez, *Gospodična Cizara*, v: Bajke in povesti o Gorjancih, Ljubljanski zvon, 1885, št. 12.

Vašte, Ilka, *Podobe iz mojega življenja*, 1964, MK, Ljubljana.

Vidmar, Josip, *Obrazi*, DZS, 1979, Ljubljana.

Elektronska vira

<http://kp.rkc.si/skofija/zgodovina-skofije/>

https://sl.wikipedia.org/wiki/Marija_Kmet